

ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У 90-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано зміни політичної еліти регіонального рівня та вплив виборчої системи на процес її розвитку. На матеріалі аналізу визначено тенденції у розвитку політичної еліти Хмельниччини в 90-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: виборча система, вибори, депутат, регіональна політична еліта

Політична еліта незалежно від теоретико-методологічного підходу завжди складноструктурована. Одним із обов'язкових складових цієї структури є її регіональний рівень. Його потенціал традиційно оцінюється в політичній науці досить високо, адже події, які відбуваються у регіонах країни не менш важливі для їх мешканців, аніж загальнодержавні. Саме від стану та характеру регіональних еліт значною мірою залежить розвиток регіону, більше того, саме регіони продукують майбутню політичну еліту держави.

Аналіз наукової літератури засвідчив недостатнє висвітлення проблеми формування та зміни регіональних політичних еліт України. У тій незначній кількості праць, у яких вони розглядаються і яким присвячено роботи таких учених, як В. Бебик, В. Фесенко, М. Пірен, К. Михальова, І. Шкурат, О. Яременко, Ю. Медведєв, А. Шалієв, О. Щіченко та деяких інших, не знайшла віддзеркалення ситуація, що склалася у Хмельниччині. Недостатній рівень висвітлення та прогалини у вивченні еліти досліджуваного регіону свідчать про актуальність роботи.

Метою статті є висвітлення тенденцій у розвитку регіональної політичної еліти Хмельницької області упродовж 90-х рр. ХХ століття.

Для аналізу ми обрали Хмельницьку обласну раду, Кам'янець-Подільську міську раду, а також три районні ради — Кам'янець-Подільську, Ізяславську та Шепетівську, що, на нашу думку, дозволить відобразити процеси змін найчисельнішого з представників регіональної політичної еліти області.

Джерельною базою для здійснення аналізу змін у корпусах рад слугували матеріали місцевої преси, Кам'янець-Подільського міського державного архіву та архівних відділів державних адміністрацій [див.: 2-74].

Процес формування політичної еліти сучасної України пройшов низку етапів. Погоджуючись із В. Фесенко, який підкреслює збіг цих етапів із виборчими циклами [75], у досліджуваному періоді вважаємо за необхідне охарактеризувати регіональні вибори 1990, 1994 та 1998 років.

Однією з ознак демократичності виборів є ступінь оновлення депутатських корпусів. Відповідно, низький рівень оновленості, особливо у перехідний період, говорить про закритість політичної еліти. У 1990 році в Україні відбувається значне оновлення депутатських складів рад, що разом із іншими показниками дозволило говорити про їх відносно демократичний характер [див.: 1, 3].

Розглянемо тенденції у процесах оновлення досліджуваних рад (табл. 1).

Таблиця 1.

Зміна показників оновлення рад Хмельницької області

Назви рад	Показники оновлення складу рад, у %		
	1990	1994	1998
Хмельницька обласна рада	84,7	79,6	85,4
Кам'янець-Подільська міська рада	88	80,6	82
Ізяславська районна рада	Дані відсутні	75	87,8
Кам'янець-Подільська райрада	74	65,5	80,3
Шепетівська районна рада	Дані відсутні	85	83,6
<i>Загальні показники по Хмельницькій області</i>	82,2	77,1	83,8

Дослідивши ступінь оновлення складів досліджуваних рад, можемо відзначити, що, не зважаючи на різницю показників у всіх скликаннях, все-таки відбувається значне їх оновлення впродовж усього періоду, що вивчається. Високий рівень оновлення депутатських корпусів свідчить про невдоволення мешканців області станом свого життя, нездійсненням своїх сподівань, що призводить до постійного поповнення рад новими людьми.

Досліджуючи зміни у депутатських корпусах рад області, очевидним стає залежність ступеня їх оновлення від збільшення або зменшення кількісного складу рад. Значне скорочення депутатського складу в 1994 році спричинило зменшення показника оновлення. І, навпаки, збільшення

чисельності депутатів у 1998 році дало можливість для більшого оновлення рад.

Не менш важливим критерієм для визначення демократичності виборів є представленість у виборчому процесі різного спектра політичних сил. Крім того, вивчення цього показника дозволяє виявити симпатії мешканців регіону до певних політичних сил та тенденції до їх збереження або змін.

Як змінювалися показники представленості політичних партій у досліджуваних нами регіональних представницьких органах влади упродовж розглянутого періоду, можемо побачити з *таблиці 2*.

Таблиця 2.

Зміна показників партійного представництва в радах Хмельницької області

Назви рад	Показники партійного представництва у %		
	1990	1994	1998
Хмельницька обласна рада	82	22,2	25,4
Кам'янець-Подільська міська рада	67	22,6	10
Ізяславська районна рада	77,4	0	3,3
Кам'янець-Подільська райрада	84,6	7	17,4
Шепетівська районна рада	76,4	5	20,3
<i>Загальні показники по Хмельницькій області</i>	<i>77,5</i>	<i>11,4</i>	<i>15,3</i>

Високий показник партійності у радах Хмельницької області у 1990 році забезпечувався за рахунок членів КПРС. Після того як у 1991 році КПРС була ліквідована в області спостерігається масовий вихід з її лав.

Низькі темпи змін у партійній представленості рад зберігаються в області протягом усього досліджуваного періоду. До того ж зміни ці носили хаотичний безсистемний характер. Починаючи з виборів 1994 року, у радах переважають позапартійні депутати, що можна пояснити недовірою виборців до політичних партій, небажанням кандидатів у депутати пов'язувати себе з тими чи іншими політичними силами та відсутністю за існуючої виборчої системи потреби представляти якесь певне політичне чи громадське об'єднання для того, щоб потрапити до представницького органу. Крім того, як визначальну причину варто відзначити й низький розвиток політичних партій у області.

Бажаним для представницького органу будь-якого рівня є присутність у ньому депутатів усіх вікових категорій.

Про зміни вікового показника у досліджуваних радах свідчить *таблиця 3*.

Таблиця 3.

Зміни вікового показника депутатів досліджуваних рад

Назви рад	Показники представленості депутатів віком від 31 до 50 років у %		
	1990	1994	1998
Хмельницька обласна рада	69,3	70,3	60,0
Кам'янець-Подільська міська рада	71,0	71,0	70,0
Ізяславська районна рада	72,6	70,8	75,6
Кам'янець-Подільська райрада	69,2	75,9	59,3
Шепетівська районна рада	67,3	80,0	62,5
<i>Загальні показники Хмельницької області</i>	<i>69,9</i>	<i>73,5</i>	<i>65,5</i>

Проведене нами дослідження виявило, що переважну більшість у радах областей мали депутати віком від 31 до 50 років. Депутати цієї вікової групи упродовж усього досліджуваного періоду становили переважну більшість в усіх радах. Це свідчить про те, що до виборних органів обирались переважно люди, які уже мали певні здобутки — чи то престижна посада, чи то належність до популярної політичної сили тощо.

З 1998 року спостерігалось зменшення кількості депутатів найбільшої вікової групи. Проте це зменшення відбувається не за рахунок притоку молоді, а за рахунок чисельного збільшення депутатів, вік яких становив понад 51 рік.

Ще радянська система вимагала, щоб у представницьких органах були усі освітні групи. Дані щодо освіти депутатів аналізованих рад можемо побачити в *таблиці 4*.

Дослідження показало, що освітній рівень членів депутатського корпусу аналізованих рад, який ще у 1990 році був достатньо високий, після виборів 1994 року відзначається відчутним зростанням.

Протилежну картину бачимо після виборів 1998 року, в результаті яких згідно зі змінами у законодавстві відбувається чисельне збільшення депутатських місць у радах, що дозволяє потрапляти до районних рад більшої кількості осіб, зокрема й без вищої освіти. Отже, високий освітній рівень (вища освіта кандидата у депутати) для мешканців районів не обов'язковий (невід'ємний) критерій для отримання особою депутатського мандату до місцевої ради.

Таблиця 4.

Освітній рівень депутатів рад Хмельницької області

Назви рад	Показники кількості депутатів із вищою освітою у %		
	1990	1994	1998
Хмельницька обласна рада	90,7	96,3	96,0
Кам'янець-Подільська міськрада	72,0	80,7	Немає даних
Ізяславська районна рада	59,7	Немає даних	69,0
Кам'янець-Подільська райрада	70,7	100	90,7
Шепетівська районна рада	74,5	90,0	71,0
<i>Загальні показники Хмельницької області</i>	<i>73,5</i>	<i>90,2</i>	<i>81,7</i>

Як можна бачити з таблиці, для Хмельницької області характерне коливання показників освіти депутатського корпусу. Причини цього явища пояснюються тим, що молоді представники регіональної еліти мають вищу освіту, старші ж кадри мають її не завжди: давно закріпившись на впливових позиціях у регіоні без освіти, не мають потреби її отримувати тепер.

На противагу органам виконавчої влади на місцях, де жінки становлять значну частину їх керівного складу, про регіональні та місцеві представницькі органи ми такого сказати не можемо. Про зміни у кількісній присутності жінок у радах свідчить *таблиця 5*.

Таблиця 5.

Присутність жінок у депутатських корпусах рад Хмельницької області

Назви рад	Показники кількості депутатів жіночої статі у %		
	1990	1994	1998
Хмельницька облрада	5,3	7,4	12,0
Кам'янець-Подільська міська рада	12,0	6,7	16,0
Ізяславська районна рада	21,0	8,3	13,3
Кам'янець-Подільська райрада	9,2	3,4	4,6
Шепетівська районна рада	25,5	15,0	24,6
<i>Загальні показники Хмельницької області</i>	<i>14,6</i>	<i>8,2</i>	<i>14,1</i>

Як бачимо з таблиці, частка жінок у досліджуваних радах була надзвичайно малою, однак не без винятків. Цікаво, що показники присутності у радах жінок залежать від зміни чисельності депутатських місць. Так, значне чисельне скорочення депутатських місць у досліджуваних радах в 1994 році призвело до зменшення й відсоткового показника. Подальше ж збільшення у радах депутатських місць засвідчило тенденцію до незначного росту показників представленості жінок.

У деяких районних радах жінки упродовж досліджуваного періоду зберігають непогані показники порівняно з радами вищого рівня, що підтверджує загальнодержавну тенденцію — чим нижчий рівень рад, тим більше у ній представників жіночої статі.

Проведений аналіз дає можливість говорити про збереження високого рівня оновленості рад Хмельницької області протягом 90-х років ХХ століття, що свідчить про незавершеність оформлення політичної еліти регіону.

Низькі темпи змін у партійній представленості після ліквідації КПРС можна пояснити втратою довіри виборців до політичних партій, виборчою системою та низьким розвитком політичних партій в регіоні.

Для Хмельницької області характерним виявилось збереження досить високого освітнього рівня депутатів, хоча за результатами виборів й спостерігається коливання його показників.

Дослідження виявило процес «старіння» депутатського корпусу, про що свідчить зменшення кількості депутатів віком від 31 до 50 рр. у 1998 році за рахунок чисельного збільшення депутатів, вік яких понад 51 рік.

Десятиліття незалежності країни нічого не змінило й у рівні представленості у радах жінок. Попри їх незначну присутність, спостерігається збереження середніх показників у 1990 та 1998 роках.

Враховуючи результати дослідження, можна стверджувати, що десять років виявилось недостатньо для оформлення регіональної політичної еліти Хмельниччини.

Список використаних джерел:

1. Бебик В. Державно-політична еліта України: проблеми і перспективи самоорганізації / Валерій Бебик // Командор. — 1997. — № 3-4. — С. 2-5.
2. В обласній виборчій комісії по виборах депутатів Хмельницької обласної Ради народних депутатів // Радянське Поділля. — 1990. — № 47 (16062). — 7 березня.

3. Вони стали депутатами обласної ради // Подільські вісті. — 1998. — № 43 (17488). — 3 квітня.
4. Депутатами обрані // Подільські вісті. — 1998. — № 47 (17492). — 14 квітня.
5. Депутатів назвали: за словом — діло // Зоря Надгориння. — 1998. — № 26 (9977). — 9 квітня.
6. До рад — достойних // Зоря Надгориння. — 1994. — № 52 (9432). — 2 липня.
7. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 6 (16021). — 9 січня.
8. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 7 (16022). — 10 січня.
9. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 8 (16023). — 12 січня.
10. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 9 (16024). — 13 січня.
11. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 11 (16026). — 16 січня.
12. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 14 (16029). — 20 січня.
13. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 16 (16031). — 23 січня.
14. Зареєстровані кандидатами // Радянське Поділля. — 1990. — № 18 (16033). — 26 січня.
15. Зареєстровані кандидатами у депутати районної ради // Край Кам'янецький. — 1998. — № 27 (12769). — 24 березня.
16. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 59 (16899). — 26 травня.
17. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 61 (16901). — 31 травня.
18. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 62 (16902). — 2 червня.
19. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 63 (16903). — 4 червня.
20. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 64 (16904). — 7 червня.
21. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 65 (16905). — 9 червня.
22. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 66 (16906). — 11 червня.
23. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1994. — № 67 (16907). — 14 червня.
24. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 24 (17469). — 26 лютого.
25. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 26 (17471). — 3 березня.
26. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 27 (17472). — 5 березня.

27. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 28-29 (17473-17474). — 6 березня.
28. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 30 (17475). — 10 березня.
29. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 31 (17476). — 12 березня.
30. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 33 (17478). — 17 березня.
31. Кандидатами зареєстровані // Подільські вісті. — 1998. — № 34 (17479). — 19 березня.
32. Кого і як ми обирали? // Край Кам'янецький. — 1998. — № 28 (12770). — 3 квітня.
33. Кого обрали до районної Ради? // Край Кам'янецький. — 1994. — № 53 (12411). — 2 липня.
34. Кого обрано до обласної Ради // Подільські вісті. — 1994. — № 75 (16915). — 30 червня.
35. Маємо те, що вибрали... Вибори депутатів Кам'янець-Подільської міської ради // Подолянин. — 1998. — Число 14 (398). — 3 квітня.
36. На кандидатів у нас врожай. Кого хочеш — вибирай... // Подолянин. — 1994. — Число 43 (145). — 2 червня.
37. Повідомлення // Шепетівський вісник. — 1994. — № 41 (12286) — 28 травня.
38. Повідомлення // Шепетівський вісник. — 1994. — № 54 (12299) — 14 липня.
39. Повідомлення // Шепетівський вісник. — 1994. — № 58 (12303) — 28 липня.
40. Повідомлення міської виборчої комісії // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1994. — № 41 (352). — 25 травня.
41. Повідомлення міської виборчої комісії // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1994. — № 43 (354). — 2 червня.
42. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів Кам'янець-Подільської міської Ради народних депутатів // Прапор Жовтня. — 1990. — № 65 (12205). — 24 квітня.
43. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів Кам'янець-Подільської міської Ради народних депутатів // Прапор Жовтня. — 1990. — № 70 (12210). — 4 травня.
44. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів міської ради та міського голови // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1998. — № 9 (627). — 28 лютого.
45. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів міської ради та міського голови // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1998. — № 10 (628). — 7 березня.
46. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів і голови міської Ради // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1994. — № 51 (362). — 30 червня.
47. Повідомлення міської виборчої комісії по виборах депутатів і голови міської Ради // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1994. — № 52 (363). — 2 липня.

48. Повідомлення міської виборчої комісії про результати виборів до Кам'янець-Подільської міської Ради народних депутатів // Прапор Жовтня. — 1990. — № 41 (12181). — 13 березня.
49. Повідомлення міської виборчої комісії про результати голосування і підсумки виборів депутатів Кам'янець-Подільської міської ради та міського голови // Кам'янець-Подільський Вісник. — 1994. — № 14 (632). — 4 квітня.
50. Повідомлення міської виборчої комісії про результати повторного голосування по виборах депутатів Кам'янець-Подільської міської Ради народних депутатів // Прапор Жовтня. — 1990. — № 46 (12186). — 21 березня.
51. Повідомлення районної виборчої комісії // Шепетівський вісник. — 1994. — № 51 (12296) — 2 липня.
52. Повідомлення районної виборчої комісії по виборах депутатів районної ради // Шепетівський вісник. — 1998. — № 37-38 (12693-12694) — 3 квітня.
53. Повідомлення районної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів у депутати Шепетівської районної ради // Шепетівський вісник. — 1998. — № 22 (12678) — 3 березня.
54. Повідомлення районної виборчої комісії про результати повторного голосування по виборах депутатів Кам'янець-Подільської районної Ради народних депутатів // Прапор Жовтня. — 1990. — № 46 (12186). — 21 березня.
55. Про підсумки повторного голосування по виборах депутатів Хмельницької обласної Ради народних депутатів XXI скликання, яке відбулося 18 березня 1990 року // Радянське Поділля. — 1990. — № 57 (16072). — 21 березня.
56. Реєстрація кандидатів у депутати // Прапор Жовтня. — 1990. — № 53 (12193). — 3 квітня.
57. Архівний відділ Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації, ф. 118, оп. 1, спр. 248. Протокол першої сесії Кам'янець-Подільської районної Ради народних депутатів XXI скликання.
58. Архівний відділ Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації, ф. 118, оп. 1, спр. 48. Протоколи №1-2 сесій Кам'янець-Подільської районної Ради народних депутатів 22 скликання з додатками до них, том 2 (останній) від 12 липня 1994 року.
59. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 2, спр. 02-17. Протоколи зборів трудових колективів про висунення кандидатів у депутати до районної Ради від 4 грудня 1989 року — 8 травня 1990 року, 188 арк.
60. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 02-24. Протокол окружної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів, про результати виборів депутатів до райради, заяви-згоди на балотування, від 30 квітня 1994 року, 86 арк.

61. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 02-24. Протоколи окружної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів у депутати районної ради від 20 лютого 1998 року. Виборчий округ №1-23, 37 арк.
62. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 2, спр. 02-04. Протокол першої організаційної сесії районної Ради народних депутатів XXI скликання від 22 березня 1990 року, 38 арк.
63. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 7, спр. 01-10. Протокол I сесії районної Ради від 16 квітня 1998 року м. Шепетівки, 21 арк.
64. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 7, спр. 02-01. Протоколи першої сесії районної Ради XXII скликання від 14 липня 1994 року м. Шепетівки, 25 арк.
65. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 7, спр. 03-07. Протоколи про висунення кандидатів в депутатів районної і сільської Ради та кандидатів на посаду голови райради, протоколи про реєстрацію, згоди-заяви на балотування від 19 квітня — 26 червня 1994 року, 35 арк.
66. Архівний відділ Шепетівської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 2, спр. 02-17. Протоколи районної виборчої комісії про реєстрацію кандидатів, про результати виборів, про результати голосування, заяви-згоди на балотування від 5 грудня 1989 року — 4 березня 1990 року, 243 арк.
67. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 507. Протокол першої сесії Ізяславської районної Ради народних депутатів (XXI скликання), від 22 березня 1990 року, 25 арк.
68. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 511. Протоколи зборів виборців по висуненню кандидатів в депутати до районної ради народних депутатів, від 23 грудня 1989 року, 79 арк.
69. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 512. Протоколи зборів виборців по повторних виборах кандидатів до районної ради народних депутатів, від 22 березня 1990 року, 12 арк.
70. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 517. Документи районних виборчих комісій по виборах депутатів районної ради (протоколи реєстрації, заяви кандидатів про згоду балотуватись, протоколи про результати голосування), від 4 березня 1990 року, 230 арк.
71. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 523. Протоколи зборів виборців по повторних виборах (протоколи реєстрації, заяви кандидатів про згоду балотуватись, протоколи про результати голосування), від 22 квітня 1990 року, 21 арк.

72. Архівний відділ Ізяславської районної державної адміністрації, ф. 1, оп. 1, спр. 203. Протокол першої організаційної сесії Ізяславської районної Ради XXII скликання, від 19 липня 1994 року, 39 арк.
73. Кам'янець-Подільський міський державний архів, ф.р-335, оп. 10, спр. 52. Протокол першої сесії Кам'янець-Подільської міської Ради народних депутатів XXI скликання.
74. Кам'янець-Подільський міський державний архів, ф.р-335, оп. 10, спр. 324. Облікові картки депутатів міської Ради XXII скликання, від 6 квітня 1990 року.
75. Фесенко В. Вітчизняна політична еліта у контексті «проекту Україна» [Електронний ресурс] / Володимир Фесенко. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/fesenko.htm>.

In the article the changes in political elite of regional level and influence of elective system on the process of its development are analyzed. On the material of analysis the tendencies in development of political elite in Khmelnytsky region in 90th of the XXth century are specified.

Key words: elective system, elections, deputy, regional political elite.

Отримано: 18.12.2012